

ISSN 0350-185X

UDC 808

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS
AND
SASA SERBIAN LANGUAGE INSTITUTE

SOUTH SLAVIC PHILOLOGIST

Vol. LXXXI, No. 1

Editorial Board

*Dr Rajna Dragičević, Dr Victor Friedman, Dr Najda Ivanova,
Dr Vladan Jovanović, Dr Aleksandar Loma, Dr Alina Maslova,
Dr Sofija Miloradović, Dr Slobodan Remetić, Dr Jelica Stojanović,
Dr Sreto Tanasić, Dr Zuzanna Topolińska, Dr Anatoly Turilov,
Dr Jasna Vlajić-Popović*

Editor-in-Chief

Rajna Dragičević

BELGRADE

2025

ISSN 0350–185X

UDK 808

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
и
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

ЛУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

књ. LXXXI, св. 1

Уређивачки одбор

*др Јасна Влајић-Појовић, др Рајна Драгићевић, др Најда Иванова,
др Владан Јовановић, др Александар Лома, др Алина Маслова,
др Софија Милорадовић, др Слободан Ремейић, др Јелица Стојановић,
др Срејто Танасић, др Зузана Тојолињска, др Анајолиј Турилов,
др Виктор Фридман*

Главни уредник
Рајна Драгићевић

БЕОГРАД
2025

Степенаста творба ријечи у словенским језицима:
XXIII међународна конференција Комисије
за творбу ријечи Међународног славистичког комитета.
САЗУ, Љубљана, 17–20. IX 2024. г.

У организацији Института за словеначки језик „Фран Рамовш“ Научноистраживачког центра Словеначке академије наука и умјетности, Института „Јожеф Штефан“ и Филозофског факултета Универзитета у Марибору, од 17. до 20. септембра 2024. године у атријуму Научноистраживачког центра Словеначке академије наука и умјетности у Љубљани одржана је XXIII конференција Комисије за творбу ријечи Међународног славистичког комитета. Њена тема – „Степенаста творба ријечи“ („Stopenjsko besedotvorje“ / „Multistage Word Formation“) – била је научницима веома инспиративна, о чему свједочи велики број учесника – педесет пет истраживача из шеснаест земаља изложило је четрдесет пет реферата у чак дванаест секција. Конференција је одржана у комбинаваној форми излагања, уживо и онлајн.

Пленарни предавач била је Катрин Хајн (Katrin Hein), која је том приликом представила главне функције претраживача образаца слагања ријечи „КоМуХ“, развијеног у склопу научноистраживачког пројекта „Обрасци творбе ријечи“ на Институту за њемачки језик у Лајбницу. Циљ овог пројекта, како је истакла, јесте да се емпиријски установе обрасци грађења ријечи (првенствено слагања) на темељу језичке грађе из богатог корпуса, а затим да се ти обрасци опишу теоријски, што ће, свакако, допринијети развоју емпиријски заснованих дериватолошких истраживања уопште.

Прву секцију излагањем је отворила Јевгенија Карпиловска (Євгенія Карпіловська), чувени украјински дериватолог и дугогодишњи члан Комисије за творбу ријечи. Она је говорила о томе колико истраживање деривационих гнијезда може допринијети освјетљавању тенденција у формално-семантичкој стратификацији концепата, али и у функционално-стилској диференцијацији твореница. Анализирајући савремену украјинску лексику, тачније творенице настале морфемском творбом,

утврдила је како грађење ријечи има важну улогу у јачању когнитивне и комуникацијске моћи језика. Реферат Аленке Шивиц Дулар био је посвећен морфолошком реструктурирању словенских немотивисаних имперфективних и интранзитивних глагола у свјетлу категоријалне аналогije. Њена анализа имала је доминантно етимолошку подлогу, а отворила је питање односа дијахроније и синхроније у науци о грађењу ријечи. Управо том питању, тј. проблему разграничења синхронијског стања и дијахронијских процеса у дериватологији, пажњу је у свом саопштењу посветио Горан Милашин. Он се усредредио на истраживање структуре творбених ланаца у српском језику, истичући како је важно имати у виду могуће промјене у морфемској структури и мотивационим односима међу ријечима када се из синхронијске перспективе жели одредити смјер уланчавања твореница.

Наредну секцију отворио је Александар Лукашанец (Аляксандр Лукашанец), представивши рад о деривационим гнијездима у бјелоруском језику – њиховој позицији у творбеном систему, синхронијским границама и критеријумима њихове типологије. Он је нагласио да је неопходно, када је синхронијски план у питању, установити постоје ли међу ријечима унутар потенцијалног творбеног гнијезда јасне формалне и смисаоне везе, а бавио се, између осталог, и проблемом мјеста сложености и скраћеница у структури творбених гнијезда. Павел Ковалски (Paweł Kowalski) говорио је о творбеним породицама у пољском језику као средству за тумачење језичке стварности, односно концептуализације знања, а Ивона Буркацка (Iwona Burkacka) о факторима који утичу на структуру и величину творбених гнијезда, нарочито творбених ланаца. Рајна Драгићевих, председница Комисије за творбу ријечи, представила је резултате анализе деривационих гнијезда српског глагола *гледаћии* и његових еквивалената у деривационим речницима неких словенских језика. Њено истраживање имало је три основна циља: 1) да се истражи веза између полисемије и деривације глагола *гледаћии* у српском језику; 2) да се упореди семантичко-деривациони потенцијал овог глагола у неким словенским језицима; 3) да се упореди обрада семантичког и деривационог потенцијала овог глагола у деривационим речницима различитих словенских језика.

Трећа секција започела је излагањем Лидије Аризанковске о степенастом грађењу ријечи у македонском језику и социолингвистичким факторима који на њега утичу. Проф. Аризанковска посебну пажњу посветила је експресивним дериватима у публицистичком и разговорном стилу (нпр. *форумџија* – *форумџиски*, *дирекџорче* – *дирекџориџије* и сл.). Лариса Кисљук (Лариса Кислюк) изложила је веома занимљив реферат о конкурентном односу домаћих ријечи и позајмљеница са истим или сличним значењем у украјинском језику, односно о конкуренцији

домаћих и страних ријечи, форманата и творбених модела, с фокусом на структуру творбених гнијезда. Јелена Лукашанец (Елена Лукашанец) говорила је о творбеним гнијездима у руским социолектима (омладинском сленгу, криминалном аргоу итд.), при чему се дотакла многих важних питања, као што су: разлике између синхронијског и дијахронијског приступа овим твореницама, могућност комбиновања супстандардних и стандардних деривационих гнијезда, укључивање или искључивање резултата семантичке деривације, обрада позајмљене лексике и др.

Прва секција наредног дана у цијелости је била усредсређена на предности и специфичности употребе савремених електронских корпуса и нових технологија у анализама творбеног система и степенасте творбе ријечи у различитим језицима. Роман Јангарбер (Roman Yangarber) своје излагање посветио је интелигентној и лингвистички информисаној морфолошкој сегментацији ријечи у сублексичке токене (морфове) и њеном значају у рачунарској обради природних језика, посебно оних морфолошки богатих, какви су словенски језици. Он је нагласио како многи истраживачи користе једноставне алгоритме као што је тзв. кодирање у пару бајтова (енгл. *Byte-pair Encoding* – BPE), а такви алгоритми, иако ефикасни, производе подјединице које не одговарају стварним морфемама, па је потребно развијати различите алгоритме који нуде лингвистички информисану сегментацију без супервизије, минимизирајући потребу за ручном морфолошком анализом. С тим у вези, експерименти на преко четрдесет сложених природних језика, како је истакао Јангарбер, показују да овај приступ надмашује наивну сегментацију, побољшавајући тачност, брзину и величину модела, чиме се повећава одрживост, и то због смањења потрошње рачунарских ресурса.

Томаж Ерјавец говорио је о рачунарском приступу грађењу ријечи у словеначком језику, тачније о аутоматској екстракцији словеначких деривационих правила и творбених ланаца. Марко Прањић и Сења Поллак (Senja Pollak) у свом су раду представили нове моделе у рачунарској лингвистици када је у питању аутоматска сегментација морфова у словеначком језику. Развој приступа тачне морфолошке сегментације, како су истакли ови истраживачи, доприноси не само бољем разумијевању морфологије и творбених процеса него и напретку у рачунарском моделирању, односно анализи језичких структура. Јака Чибеј је презентовала прве кораке у аутоматској екстракцији архетипских словеначких творбених стабала на основу морфолошког рјечника словеначког језика „Sloleks“. Она сматра да ће статистичка анализа издвојених архетипских творбених стабала показати најфреквентније, типичне и продуктивне серије правила, а на основу тога поменути рјечник могао би се ширити тако што ће се издвајати нови потенцијално повезани уноси умјесто да се фокус ставља на појединачне кандидате.

Другу секцију отворила је Амела Шеховић, која је говорила о творбено-семантичком гнијезду придјева *сћар* из дериватолошке, али и социolingвистичке перспективе. Мартин Олошћјак (Martin Ološćiak) у свом се реферату бавио неким аспектима творбене парадигматике у словачком језику – статистички је анализирао словачка творбена гнијезда и творбене ланце, те утврдио њихове просјечне величине, а осврнуо се и на проблеме полимотивације, ремотивације, реципроцитета, мотивацијске интенције и др. Бранко Тошовић пажњу је посветио степенастој творби ријечи помоћу вјештачке интелигенције. Његово истраживање, засновано на грађи из српског, македонског, словеначког и руског језика, представља покушај да се утврди колико вјештачка интелигенција може ланчано низати творенице из истог творбеног гнијезда, другог творбеног гнијезда или без творбеног гнијезда. Милица Михаљевић представила је рад који је писала у коауторству с Ланом Худечек, а у коме је описан приступ творби ријечи у пројектима „Хрватски мрежни рјечник – Мрежник“ и „Хрватско језикословно називље – Јена“ Института за хрватски језик. Она је истакла како је у оба ова пројекта приказ творбе ријечи прилагођен циљним корисницима, а у излагању се посебно осврнула на примјере творбеног уланчавања. Марија Вторковска (Maria Wtorkowska) затворила је ову секцију саопштењем о ријечима насталим степенастом творбом у онлајн *Рјечнику њољских неологизама* (*Słownik neologizmów polskich*).

Цветанка Аврамова била је први излагач у наредној секцији, а њен реферат тицао се мјеста бугарских и чешких апстрактних именица с формантом *-(e)сћѡ(o)/-stv(i)/(c)tv(i)* и његовим варијантама у творбеним гнијездима. Гордана Штасни, Гордана Штрбац и Милан Ајџановић рад су посветили семантичко-деривационим карактеристикама ономотопејских гнијезда у српском језику, тј. гнијезда чији су центар ономотопејских узвици *цију*, *луй* и *ћрес*. Њихов је закључак да су обим и састав ових гнијезда у непосредној вези са семантичким и граматичким обиљежјима глагола директно мотивисаних узвицима, а не са самим центром гнијезда. Татјана Пишковић говорила је о морфонолошким алтернацијама које се јављају при контакту творбене основе и афикса у степенастој творби ријечи, истичући снажну везу између морфонологије, утврђивања морфемске структуре ријечи и творбеног уланчавања, а Петра Мишмаш, Ланко Марушич и Рок Жауцер представили су рад о коријенским екстензијама у словеначком језику (нпр. *-t* у *оће-t-ov*), тј. проширењима основе која имају и морфолошку и деривацијску улогу. Теоријско-методолошки оквир њиховог истраживања представља дистрибутивна морфологија (енгл. *distributed morphology*).

У посљедњој секцији другог дана изложена су три реферата која се дотичу дијахронијских процеса у словенским језицима. Лидија Гнатјук

(Лідія Гнатюк) говорила је о изгубљеним ријечима и творбеним породицама у савременом украјинском књижевном језику, као што су *бодрий, болезнь, воздух, время, год, жизнь, звезда, кожа, лікарство, минути, йервий, йобіда* и њима мотивисане творенице, које и даље постоје у неким дијалектима и представљају важне лингвистичке компоненте украјинског националног идентитета. Андреја Леган Равникар бавила се творбеним ланцима у словеначком књижевном језику из XVI вијека са граматичког и лексикографског становишта, а учила је како у примјерима које је издвојила није увијек једноставно раздвојити мотивну ријеч од мотивисане. Магдалена Пастух (Magdalena Pastuch) обрадила је веома занимљиву тему – савремену творбену активност ријечи које је пољски језик у XVI вијеку преузео из латинског. Њен закључак јесте да ти латинизми и даље показују снажан потенцијал за грађење нових ријечи.

Прву секцију трећег дана отворио је Хотимир Тивадар, рефератом о акцентима и фонологији савременог књижевног словеначког језика у контексту степенасте творбе ријечи. Јелена Петрухина (Елена Петрухина) говорила је о глаголским творбеним породицама у руским и чешким књижевним текстовима, као и њиховим преводима. Анализа проф. Петрухине заснована је на когнитивном приступу, који творбене породице, наглашавајући њихову семантичку структуру, посматра као комплексне јединице што чувају и организују језичке информације повезане са спознајном и комуникативном људском дјелатношћу. Ивана Боздехова (Ivana Bozděchová) саопштила је резултате свог истраживања творбене парадигматике англицизама у чешком језику, тачније чешких ријечи мотивисаних именицама енглеског поријекла. Посљедње излагање у овој секцији привукло је велику пажњу – Марјетка Куловец и Боштјан Јерко представили су рад који су писали заједно с Борисом Керном, а он се тиче словеначких ријечи насталих творбеним уланчавањем и комплексних знакова којима се оне означавају у словеначком знаковном језику.

Барбара Штебих Голуб у другој је секцији изложила реферат о творбеном потенцијалу германизама у кајкавском књижевном језику, као и о лексикографској обради позајмљеница у специјализованим рјечницима. Након ње, Соња Ненезић говорила је о богатом творбено-семантичком гнијезду лексеме *jad* у црногорским дијалекатским рјечницима, а затим је Јожица Шкофиц представила свој рад о дијалекатској лексици у *Словеначком лингвистичком атласу* (*Slovenski lingvistični atlas*), наглашавајући како начин на који је та лексика обрађена у поменутом атласу може представљати добру подлогу за израду модерног свеобухватног рјечника словеначких дијалеката.

Трећу секцију саопштењем је отворила Зинаида Харитончик. Она је говорила о семантици и прагматичком потенцијалу чланова творбених гнијезда с дериватима назива за циклусе (годишња доба, дане у седмици,

мјесеце и сл.) у руском језику. Алексеј Никитевич (Алексей Никитевич) изнио је своја запажања о моделирању фрагмената творбених гнијезда и начину њихове обраде у руској лексикографији. Истакао је како постоје идентични обрасци настанка сложених творбених јединица, тј. творбених ланаца и творбених парадигми, у систему руског књижевног језика, у руским народним говорима, али и у случајевима када се унутар њих комбинују дијалекти и књижевни језик. Поређење деривационих способности различитих подсистема руског језика, према његовом мишљењу, омогућава нам да идентификујемо когнитивно важна значења која су представљена једном ријечју у дијалектима, а немају одговарајући облик у књижевном језику. Никол Јаночкова (Nicol Janočková) и Ивана Шрамекова (Ivana Šrámeková) на крају ове секције представиле су веома занимљив рад о (де)нумералној композицији у словачком језику. У фокусу њиховог истраживачког интересовања било је мјесто нумералних и денумералних сложеница и квазисложеница, а посебну пажњу посветиле су мотивацијској историји и мотивацијском потенцијалу ових ријечи.

Први излагач у наредној секцији била је Људмила Липтакова (Ludmila Liptakova), која је представила резултате инспиративног емпиријског истраживања дјечје свијести о грађењу ријечи, односно спонтане концепције творбеног ланца. У овом истраживању учествовала су дјеца која имају три, пет и девет година, а циљ је био да се испита развој дјечјег имплицитног знања о творбеним низовима. Добијени налази, сматра Липтакова, могу бити корисни и за унапређење наставе творбе ријечи словачког језика. Ђоко Николовски (Gjoko Nikolovski) говорио је о творби ријечи у контексту наставе словеначког као другог или страног језика, а Сања Милетић о језичком трансферу код говорника пољског језика приликом усвајања српског, и то на примјеру творбених породица глагола *гледајти*, *мислијти*, *говоријти* и *јравијти*. Јелена Корјаковцева (Elena Koriakowcewa) дала је осврт на приступ професора Мирослава Скаржинског (Mirosław Skarżyński) творбеним гнијездима и методима њихове анализе. Нагласила је како је Скаржински скретао пажњу на то да проучавање творбених гнијезда може бити од користи за дијахронијска лингвистичка истраживања и за лексикографију, али и да се оно, с друге стране, може употпунити неким социолингвистичким и прагматичким приступима. Овом чувеном професору, чији је теоријско-методолошки допринос изучавању творбеног уланчавања изузетно велик, и на отварању конференције одржан је говор у знак сјећања.

У посљедњој секцији представљена су три рада словеначких истраживача. Андреја Желе, Инес Воршич и Нина Лединек говориле су о колокабилности словеначких конструкција типа глагол + прилог и њиховој системској конверзији у конструкције типа деадвербијални придјев + девербативна именица, чиме су потврдиле и снажну повезаност твор-

бе ријечи и синтаксе. Ирена Страмљич Брезник изложила је реферат о карактеристикама деадјективних именичких деривата, као и о комбинацијском потенцијалу најпродуктивнијих словеначких суфикса, *-ica* и *-es*. Посљедњи излагач био је Борис Керн, а говорио је о морфотактици словеначких именичких деривата насталих творбеним уланчавањем. Налази које је он презентовао добијени су статистичком анализом корпуса, али и употребом вјештачке интелигенције.

Уз рад по секцијама, у склопу конференције одржане су и презентације нових публикација чланова Комисије за творбу ријечи. Ивана Боздехова представила је колективну монографију *Чешки концепти творбе ријечи у контексту словенске лингвистике* (*Česká slovosborná koncepce v kontextu slovanské jazykovědy*), која је објављена 2024. године у Прагу, у издању Академије. Ова монографија посвећена је Милошу Докулилу, а уредиле су је Ивана Боздехова, Божана Нишева и Каролина Скварска (Karolína Skwarska). Рајна Драгићевић представила је зборник радова са XXII међународне научне конференције Комисије за творбу ријечи под називом *Тенденције у творби глагола у словенским језицима* (*Тенденции во словообразовании на глаголы в словенских языках*). Овај зборник објављен је 2024. године, у издању Филолошког факултета „Блаже Конески“ Универзитета „Св. Ћирило и Методије“ у Скопљу, а уредила га је Лидија Аризанковска. Посљедњег дана конференције одржано је и засједање Комисије за творбу ријечи.

Програм конференције укључивао је и богат културно-едукативни садржај. Поред занимљиве културне тачке на отварању, учесницима је организован обилазак центра Љубљане са туристичким водичима, затим посјета Галерији савремене умјетности Цукрарна, одлазак на концерт Симфонијског оркестра Радио-телевизије Словеније у Цанкарјевом дому, те екскурзија на Блед.

Међународна конференција Комисије за творбу ријечи Међународног славистичког комитета „Степенаста творба ријечи“ показала је да питања у вези са творбеним ланцима и творбеним гнијездима у словенским језицима, иако већ прилично детаљно проучена, и даље траже потпуније и прецизније одговоре. Освјетљавање ових проблема, како се могло закључити из изложених реферата, подразумева и разматрање мотивационих односа међу ријечима, разликовање синхронијске и дијахронијске перспективе, утврђивање продуктивних творбених модела, типова, мотивних ријечи, форманата и сл. У разноврсним излагањима представљени су творбени ланци и творбене породице у ранијим фазама развоја словенских језика и данас, скренута је пажња на неке теоријско-методолошке проблеме, анализирана су творбена гнијезда уопште у језику, али и у одређеним типовима дискурса, дати су осврти на лексикографску обраду ријечи које улазе у састав творбених гнијезда, на

творбени потенцијал позајмљеница у словенским језицима, размотрена је степенаста творба ријечи у дјечјем говору, дијалектима, социолектима, знаковном језику, указано је на њен значај у настави неког словенског језика као другог или страног, на њену релацију са концептуализацијом итд. Још се једном потврдило како је дериватологија снажно повезана с фонологијом, акцентологијом, морфологијом, лексикологијом, лексикографијом, синтаксом, прагматиком, стилистиком, социолингвистиком, дијалектологијом и другим лингвистичким гранама. Посебно су занимљиви радови који су се тицали употребе нових технологија, напредних електронских корпуса, аутоматске морфолошке сегментације, вјештачке интелигенције и сл., будући да они указују на смјер у ком ће се, вјероватно, развијати наука о грађењу ријечи.

Конференција „Степенаста творба ријечи“, о којој се више може сазнати на адреси: <https://komisija-za-besedotvorje.zrc-sazu.si/>, важна је не само због очигледног научног доприноса него и због тога што одсликава континуитет у раду Комисије за творбу ријечи, једне од тренутно најактивнијих и најпродуктивнијих комисија Међународног славистичког комитета. У ово тешко вријеме, када су насилно прекинути неки научни и културни контакти, организатори и учесници доказали су да научни дијалог не познаје вјештачке препреке. Свака наука, па тако и дериватологија, може се развијати једино ако постоји активна размјена идеја, а Комисија за творбу ријечи управо тако и функционише.

*Горан Милашин**

Универзитет у Бањој Луци
Филолошки факултет
Катедра за србистику

* goran.milasin@flf.unibl.org; ORCID: 0000-0002-6502-5976